

Regeringskansliet
Justitiedepartementet
103 33 Stockholm**Yttrande över departementspromemorian Rätten till försvarare, m.m.**

(Ju2015/755/Å)

Riksdagens ombudsmän har beretts tillfälle att lämna synpunkter på departementspromemorian Rätten till försvarare, m.m. (Ds 2015:7).

I promemorian tas ställning till hur genomförandet i svensk rätt ska ske av Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att kontakta tredje parter och konsulära myndigheter under frihetsberövandet. Vidare analyseras behovet av författningsändringar för att Sverige ska kunna leva upp till sina åtaganden enligt direktivet.

Jag har inte någon erinran i sak mot de förslag som lämnas i promemorian. Brottsmisstänkta rätt till försvarare är en central rättssäkerhetsfråga och det är positivt att rättigheten förtydligas och till viss del stärks genom de föreslagna författningsändringarna. Jag vill dock föra fram följande synpunkter.

Tidpunkten för när rätten till försvarare inträder

I fråga om när rätten till försvarare inträder konstateras i promemorian att svensk rätt genom bl.a. bestämmelsen i 21 kap. 3 § rättegångsbalken (RB) uppfyller kraven i direktivet på att en misstänkt eller tilltalad ska ha rätt till tillgång till försvarare i så god tid och på ett sådant sätt att han eller hon kan utöva sin rätt till försvar i praktiken och på ett effektivt sätt (artikel 3.1). Även direktivets krav på att den misstänkte eller den tilltalade ska ha rätt till tillgång till försvarare utan onödigt dröjsmål, och under alla förhållanden före bl.a. förhör (artikel 3.2), anses tillgodosett i gällande rätt. I fråga om vad som gäller vid ett första förhör när den misstänkte ska delges misstanke om brott, hänvisas i promemorian till bl.a. beslut från JO som anger att om en misstänkt uppger att han eller hon önskar att en försvarare är närvarande och detta av någon anledning inte kan tillgodoses, får endast ett s.k. delgivningsförhör hållas. Förhöret ska vara kortfattat och inriktat på att delge brottsmisstanken och få besked om den misstänktes inställning till denna. Motsvarande gäller i princip vid förhör enligt 24 kap. 8 § RB. (Se s. 46 f.)

Jag instämmer i och för sig i den analys av gällande rätt som görs i promemorian, men kan konstatera att det finns brister i tillämpningen. Jag har bl.a. vid inspektioner hos polis och åklagare sett exempel på att misstänkta för relativt

allvarliga brott vid förhör angett att de önskar en försvarare under förundersökningen och att det ändå hållits omfattande förhör utan att någon försvarare varit närvarande (om dokumentation av misstänkta inställning till att höras utan tillgång till försvarare m.m., se nedan).

I sammanhanget bör också nämnas de svårigheter som kan uppstå när det brådskar att hålla förhör och en offentlig försvarare behöver förordnas utanför kontorstid. Jag har påtalat behovet av att lösa den frågan, liksom frågan om faktisk tillgång till försvarare även under kvällar och nätter i ett beslut den 13 juni 2014 (JO 2014/15 s. 77). Att det finns brister i tillgången till försvarare under kvällar och nätter kan t.ex. drabba misstänkta som gripits och som ska förhöras så snart som möjligt inför att åklagaren ska besluta om den gripne ska anhållas eller frigges (24 kap. 8 § RB). Det finns i den situationen en risk att det hålls förhör utan att någon försvarare är närvarande och att förhöret blir mer omfattande än vad som är acceptabelt ur rättssäkerhetssynpunkt. När alternativet är att vara fortsatt frihetsberövad i väntan på en försvarare, kan det naturligtvis också förekomma att den misstänkte hellre väljer att låta sig förhöras utan försvarare. I sådana fall ska visserligen förundersökningsledaren göra en egen bedömning av behovet av försvarare. Att hålla ett grundligare förhör om brott med höga straffvärden utan försvarare kan äventyra både den misstänktes rättssäkerhetsintressen och förhörens bevisvärde. Det förekommer dock att detta ändå sker.

Innebörden av rätten till försvarare

I promemorian görs vidare bedömningen att svensk rätt i stort uppfyller artikel 3.3 i direktivet om innebörden av rätten till försvarare. Det gäller främst rätten att ha en försvarare närvarande vid förhör, rätten att få samtala med sin försvarare i enrum och att ha övriga kontakter med denne. Vissa förändringar har dock föreslagits.

Jag ser positivt på att den misstänkte eller tilltalade föreslås få en ovillkorlig rätt att ha en offentlig försvarare närvarande när han eller hon förhörs. Även om de situationer när man kan neka att en försvarare närvarar redan enligt gällande rätt är ytterst få, är den föreslagna ändringen en viktig markering. Det är också värdefullt att det i de föreslagna bestämmelserna i rättegångsbalken uttryckligen anges att det handlar om en rättighet för den misstänkte eller tilltalade, inte för försvararen. Det är vidare bra att det i häkteslagen förtydligas att elektronisk kommunikation mellan en intagen och hans eller hennes offentliga försvarare, i likhet med vad som redan uttryckligen gäller i fråga om försändelser, inte får vägras. Sammanfattningsvis kan sägas att även i de fall de föreslagna förändringarna endast innebär klarlägganden av gällande rätt och en tydligare författningstext, bidrar de till att förutsättningarna förbättras för att rätten till försvarare i olika avseenden respekteras och tillvaratas.

I promemorian görs åtskillnad mellan offentliga försvarare och privata försvarare i fråga om rättigheterna enligt artikel 3.3. Utgångspunkterna ska enligt förslaget vara att den misstänkte eller tilltalade ska ha samma rättigheter oavsett om försvararen är offentlig eller privat. När försvararen är privat ska det dock finnas

vissa undantag med hänsyn till kollusionfara eller säkerhet. Jag anser att det i promemorian görs en rimlig avvägning både när det gäller att behålla vissa undantag och att dessa endast ska avse privata försvarare (se bl.a. s. 49 f.). Det bör även noteras att de undantag som föreslås till viss del ger ett mindre utrymme för begränsningar av rättigheterna än vad som gäller enligt nuvarande lagstiftning.

Att det finns särskilda regler och begränsningar för privata försvarare medför att rättigheterna för den som har offentlig försvarare kan vara ovillkorliga. Reglerna blir därmed tydliga och underlättar tillämpningen. Förutsättningarna för en rättssäker hantering av frågorna ökar också genom att beslut om undantag från någon av rättigheterna ska dokumenteras, att skälen för beslutet ska anges och att besluten går att överklaga.

Avstående från rätten till försvarare

Enligt artikel 9 i direktivet kan en misstänkt eller tilltalad avstå från sina rättigheter enligt direktivet, antingen i dess helhet eller i ett visst avseende. Ett avstående ska vara frivilligt och otvetydigt och ska ha föregåtts av tydlig och tillräcklig information (artikel 9.1). Avståendet och de omständigheter under vilka det gjordes ska noteras i enlighet med det förfarande för dokumentation som föreskrivs i nationell rätt (artikel 9.2).

I promemorian görs bedömningen att svensk rätt genom bl.a. bestämmelserna i 12 och 20 §§ förundersökningskungörelsen (FUK) i allt väsentligt uppfyller kraven i artikel 9. Jag delar den bedömningen.

Liksom i fråga om tillgången till försvarare inför förhör har jag dock vid bl.a. inspektioner kunnat konstatera att det finns vissa brister i tillämpningen. Min erfarenhet är att det i förundersökningsprotokollen regelmässigt framgår att den misstänkte har underrättats om sin rätt att under förundersökningen biträdas av en försvarare enligt 12 § FUK. Vanligtvis framgår också om den misstänkte önskar en försvarare under förundersökningen eller inte. Jag har däremot kunnat konstatera att det sällan anges några närmare omständigheter kring ett avstående från försvarare, vilket krävs enligt direktivet. Jag har även sett exempel på att det angetts att den misstänkte önskar en försvarare under förundersökningen, men att inställningen till att låta sig förhöras utan försvarare inte dokumenterats. Trots detta har förhör genomförts. En annan vanligt förekommande brist är att det av dokumentationen inte framgår om förhørsledaren har tagit upp försvararfrågan med förundersökningsledaren innan förhör hållits.

Dokumentationskravet i 20 § FUK, bl.a. att det som är av betydelse ska noteras i förundersökningsprotokollet, måste enligt min mening anses omfatta samtliga frågor som nämnts ovan. Jag anser därför inte att det finns behov av någon ny reglering. Jag instämmer i stället i den bedömning som görs i promemorian att fokus bör ligga på att säkerställa att kraven iakttas i tillämpningen (s. 72). Om denna fråga, se också vad som sägs under nästa rubrik.

Underrättelse till närstående om frihetsberövandet m.m.

I fråga om underrättelse till närstående om ett frihetsberövande finns det enligt

bedömningen i promemorian, för att uppfylla kraven i artikel 5 i direktivet, behov av vissa justeringar i 24 kap. 21 a § RB och 5 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL).

De föreslagna förändringarna i rättegångsbalken gör att det blir ännu tydligare att utgångspunkten är att en sådan underrättelse ska ske utan dröjsmål. Jag har inte någon erinran mot den bedömning som görs i promemorian att det även fortsättningsvis ska finnas en möjlighet att skjuta upp underrättelsen och noterar att utrymmet att göra det begränsas ytterligare något genom den föreslagna författningstexten (s. 80).

Jag vill i detta sammanhang också nämna att min erfarenhet är att det inte sällan förekommer brister i dokumentationen av om underrättelse till närstående har skett trots att det finns en uttrycklig bestämmelse om detta i 20 § FUK. En bidragande orsak till brister i dokumentation i detta avseende, liksom när det gäller en misstänkts inställning till att höras utan att en försvarare är närvarande, kan vara att det i mallen för förundersökningsprotokoll inte finns något förtryckt utrymme för sådana anteckningar. En mer pedagogiskt utformad mall skulle sannolikt, tillsammans med utbildningsinsatser, bidra till att minska både de brister i dokumentation som förekommer och – vilket ju är allra viktigast – brister när det gäller informationen till misstänkta om deras rättigheter.

Övrigt

Slutligen vill jag även ta upp frågan om bestämmelserna i svensk vårdlagstiftning om möjligheter till och inskränkningar i kontakter för personer som vårdas enligt t.ex. lagen om rättspsykiatrisk vård kan strida mot direktivets krav på rätt till tillgång till försvarare. I promemorian anförs att bestämmelserna i vårdlagstiftningen avser alldeles särskilda situationer i förhållande till de situationer som direktivet i första hand är avsett att träffa och att åtminstone vissa av bestämmelserna gäller generellt för personer som vårdas, inte bara för misstänkta eller tilltalade. Mot den bakgrunden görs bedömningen att bestämmelserna varken behöver eller bör ändras till följd av direktivet. (Se s. 57.) Jag anser inte att argumenten är övertygande och vill framhålla att direktivet inte undantar dessa kategorier av misstänkta eller tilltalade från de rättigheter som ges i direktivet. Även om det kan finnas ett behov av en viss särreglering ska en misstänkt eller tilltalad som befinner sig på en vårdinrättning inte ha andra inskränkningar i tillgången till försvarare än andra. Frågan bör därför analyseras närmare i den fortsatta beredningen.

Cecilia Renfors

Maria Ulfsdotter Klang
föredragande